

*Зозуля О.С.,
аспірант кафедри національної безпеки НАДУ*

Інформаційна зброя як геополітичний чинник та інструмент силової політики

У статті окреслено сучасний стан дослідження геополітичного інформаційного протиборства, виявлено роль інформаційної зброї в процесі ведення геополітичного інформаційного протиборства та в системі державного реагування на загрози національній безпеці.

Ключові слова: державне управління, глобальне інформаційне протиборство, національна безпека, інформаційна війна, інформаційна зброя.

Зозуля А.С. Информационное оружие как геополитический фактор и инструмент силовой политики

В статье рассмотрено современное состояние исследования геополитического информационного противостояния, выявлена роль информационного оружия в процессе ведения геополитического информационного противостояния и в системе государственного реагирования на угрозы национальной безопасности.

Ключевые слова: государственное управление, глобальное информационное противостояние, национальная безопасность, информационная война, информационное оружие.

Zozulya O.S. Information weapons as a geopolitical factor and a tool of power politics

The paper outlines the current state of research information geopolitical confrontation, discovered the role of information management in the arms of geopolitical confrontation and information in the public response to national security threats.

Key words: governance, global information confrontation, national security, information warfare, information weapons.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Загальною проблемою у сфері забезпечення міжнародної і національної безпеки держави сьогодні є адекватне реагування політичного керівництва міжнародних організацій та держав на появу нових викликів і загроз у різних сферах життєдіяльності міжнародної спільноти. Водночас успішне розв'язання цієї проблеми в умовах глобальних трансформацій сучасності неможливе у межах застосування традиційних підходів як до прогнозування загроз у цілому, так і до забезпечення належного рівня колективної та національної безпеки держави. Добре відомо, що в процесі подальшої глобалізації і домінування інформаційної складової в структурі сучасної цивілізації істотно й невідпінно ускладнюватиметься зміст і характер війн. Цілком природно, це зумовить помітні зміни у підходах щодо забезпечення державою міжнародної та національної безпеки.

Ця обставина й визначає зв'язок загальної проблеми з найбільш важливими науковими та практичними завданнями дослідження сучасних тенденцій геополітичного інформаційного протиборства. Це завдання видається надзвичайно відповідальним. Адже затримка у зміні традиційних підходів до забезпечення міжнародної та національної безпеки держави призводить до вкрай негативного стану справ у сфері національної безпеки України.

На підставі аналізу актуальних досліджень і наукових публікацій можна дійти висновку, що проблеми національної безпеки в умовах глобального інформаційного суспільства, ускладнення змістових вимірів війни привертають увагу філософів, політологів, фахівців із державного та військового управління. Зокрема, вирішенню цих проблем присвячені роботи вітчизняних дослідників В.Абрамова [1],

О.Литвиненка [2], В.Мандрагелі [3], Г.Ситника [4], В.Смолянюка [5], М.Шевченка [6–9]. Водночас залишаються недостатньо вивченими проблеми, що пов'язані із сучасними тенденціями геополітичного інформаційного протиборства. Саме тому *мета статті* полягає в розгляді інформаційної зброї як геополітичного чинника та інструменту силової політики.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. В епоху інформаційної революції або інакше, телекомунікаційної революції руйнуються практично всі традиційні “імперативи” “класичної” геополітики. Сучасний світовий простір все важче характеризувати як “міждержавний” – з погляду його розподілу, принципів функціонування суспільних спільнот, викликів сучасному етапу всесвітньої історії [8]. Представники одного з нових напрямів у політичній науці – соціології міжнародних відносин – звертають увагу на те, що сьогодні три головні засади, на яких базувалися класичні уявлення про міжнародні відносини, а саме територія, суверенітет, безпека, не можуть більше вважатися адекватною новим реаліям. Феномен масової міграції людей, потоків капіталів, циркуляція ідей, деградація навколишнього середовища, розповсюдження зброї масового знищення девальвують звичні уявлення про безпеку й державу, національні інтереси і політичні пріоритети.

Сучасне розуміння світового процесу все більше концентрується на тому, що в епоху переходу суспільства від індустріалізму до постіндустріалізму когнітологія набуває філософського і методологічного статусу і є не лише спеціальною наукою, а й основою нового світогляду. Вітчизняний дослідник Ю.Канигін визначає її як інтелектуалізм, який являє собою нове бачення соціально-економічної динаміки, при якій інформаційно-семантична складова прогресу виступає визначальною [10, с. 41]. При цьому базовими факторами суспільного розвитку є інформаційно-комунікативні, тобто інтелектуальні, а провідною системою сучасної економіки – сфера переробки, передачі та використання знань. Унаслідок цього встановлюється новий вид суспільних відносин – інформаційні, які трактуються як базисні, такі, що детермінують інші суспільні відносини.

Виходячи із зазначеного інформаційна революція спричинила докорінні зміни в системі здійснення геостратегії, яка проводиться завжди за певними схемами. Це означає, що у відповідь на дії одного політичного суб'єкта здійснюються подібні дії іншим суб'єктом, який йому опонує. Те, що останнім часом міжнародні суперечки дедалі частіше осмислюються в термінах не “гри”, а “війн” та “боїв”, засвідчує певну трансформацію понять. Якщо згідно з класичним визначенням Карла фон Клаузевіца війна є “продовженням політики іншими засобами”, то нині маємо зазвичай політику як “продовження війни іншими засобами”, а саме, маніпулювання масовими комунікаціями та засобами мас-медіа.

Новизна нинішньої ситуації полягає в тому, що в процесі протиборства на міжнародній арені без безпосереднього застосування збройної сили розпалися СРСР, Варшавський договір, окремі країни: Чехословаччина та інші. В кінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. здебільшого США і НАТО досягали своєї політичної мети, по суті, без безпосереднього застосування власних збройних сил проти держав, які припинили своє існування.

Зазначене дає підстави констатувати наявність таких важливих тенденцій сучасного силового протистояння, як застосування новітніх гео економічних технологій для повного або часткового паралічу економіки, а також геополітичне інформаційне протиборство.

Як свідчить аналіз геостратегії держав сучасної епохи, геостратегія держав постіндустріальної цивілізації, міжнародні відносини яких ґрунтуються на геоекономічній парадигмі, вже не пов'язані ні із завоюванням територій, ні навіть із прямим підкоренням економічного простору противника. Вони швидше спрямовані на нав'язування оточенню своєї політичної волі і бачення майбутнього, встановлення і досягнення стратегічних горизонтів, які визначаються геоекономічною конкуренцією і масштабами управління ризиками, зміцнення чи підірив тієї чи іншої системи соціально-економічних орієнтацій [8]. Крім того, боротьба за сфери впливу почала вестися за допомогою геоекономічних стратегій.

Таким чином, стратегія великих держав у II половині XX ст. була більше спрямована на встановлення контролю над потоками інформації, товарів, послуг, капіталів, робочої сили, ніж над простором, що свідчить про перехід від статичного до динамічного використання простору.

Значне місце серед тенденцій сучасного силового протистояння належить геополітичному інформаційному протиборству. Це одна із сучасних форм боротьби між державами, а також система заходів, яка здійснюється однією державою з метою порушення інформаційної безпеки іншої держави, при одночасному захисті від аналогічних дій з боку супротивної держави [11, с. 156].

Російський дослідник І.Панарін пропонує виокремити два види інформаційної боротьби: інформаційно-технічну та інформаційно-психологічну, яка ведеться на стратегічному, оперативному і тактичному рівнях [11, с. 169]. Варто зазначити, що на стратегічному рівні інформаційного протиборства зазвичай діють вищі органи влади, а на оперативному і тактичному – спецслужби та великий капітал.

Розглянемо зазначені види інформаційної боротьби.

При інформаційно-технічній боротьбі головними об'єктами впливу і захисту є інформаційно-технічні системи (системи зв'язку, телекомунікаційні системи, радіоелектронні засоби і т. ін.).

Інформаційно-технічний вплив є цілеспрямованим виробництвом і поширенням спеціальної інформації, яка справляє безпосередній вплив на функціонування та розвиток інформаційно-технічного середовища суспільства, тобто комп'ютери, засоби зв'язку і програмне забезпечення відіграють роль зброї масового збою, за допомогою якої можна проникати до комп'ютерних систем і порушувати їх роботу.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники констатують, що у світовому кіберпросторі вже давно здійснюються спецоперації і фактично відбувається неоголошена війна. Насамперед ідеться про руйнівні атаки на військову і цивільну інфраструктури “ворога” [1–7; 11].

Події 11 вересня 2001 р. дають підстави дійти трьох висновків щодо характеру сучасних війн у кіберпросторі і кібертероризму, зокрема: а) вони не є виявом хакерства, справою одинаків, а характеризуються ознаками системно організованих з єдиних центрів дистанційних програмно-математичних впливів; б) за формою і змістом організації, а також перебігом подібні кібератаки є терактами неоголошеної інформаційної війни, що передують зазвичай політичним конфліктам і війнам, супроводжують і завершують їх; в) суб'єктами й винуватцями інформаційних війн і кібератак дедалі частіше стають “неурядові актори” типу ісламської “Аль-Каїди” – терористичної організації, причетної до подій 11 вересня 2001 р. [12, с. 68].

Таким чином, інформаційне протиборство в безконтактних війнах слід розуміти як нову стратегічну форму боротьби сторін, де використовуються спеціальні способи

і засоби досягнення стратегічних цілей і кваліфікувати їх можна як війни сьомого покоління.

У процесі психологічно-інформаційної боротьби головними об'єктами впливу і захисту є психіка політичної еліти та населення супротивних сторін; система формування суспільної свідомості, думки і прийняття державно-управлінських рішень у сфері національної безпеки.

Інформаційно-психологічний вплив являє собою цілеспрямоване виробництво та поширення спеціальної інформації, яка справляє безпосередній вплив (позитивний чи негативний) на функціонування і розвиток інформаційно-психологічного середовища суспільства, психіку і поведінку політичної еліти та населення країни.

Зазначимо, що в процесі глобальної геополітичної інформаційної боротьби з метою захисту або руйнування матриць свідомості політичної еліти та населення країни використовують інформаційно-психологічну зброю, до складу якої входить: концептуально-методологічна, хронологічна (історична), фактологічна, лінгвістична зброя [7].

Концептуально-методологічна зброя включає як засіб впливу інформацію: світоглядну, методологічну, що дає змогу виокремити загальний і частковий перебіг подій. На базі цієї інформації формуються: картина світу людини, її ціннісна свідомість та методологічна культура; визначаються напрями розвитку та стратегія захисту базових цінностей суспільства (безпека, добробут, справедливість). Сформована в такий спосіб парадигма мислення є методологічною засадою функціонування парадигми діяльності. Конструктивне застосування цієї зброї спрямоване на формування критичного мислення людини, що значно знижує ймовірність перетворення останньої у жертву “маніпулятивних” війн. Результатами ж деструктивного застосування цієї зброї є: світоглядний хаос, некритичність мислення і диктат забобонів, що дає змогу здійснювати екзистенційне маніпулювання суспільною свідомістю; комплекс меншовартості народу або ж навіть психологія раба; громадянський інфантилізм; вкрай низький рівень релігійної та етичної культури; деспотизм “картезіанського” розуму – лінійного, моноказуального мислення; концептуальна залежність та гіпостазування еліти; вкрай низький рівень або навіть відсутність стратегічної культури.

У хронологічній (історичній) зброї засобом впливу на суспільну свідомість є інформація хронологічного порядку проходження фактів та явищ, їх взаємозв'язку. За умови володіння відповідною методологією ця зброя дає змогу розглядати явище як включення в глобальний історичний процес і точно визначити вектор національної політики. Саме фундаментальні знання про історичну реальність – знання законів, суперечностей, тенденцій, рушійних сил суспільного розвитку і визначення його перспектив шляхом наукового передбачення, дає в руки людині історичну зброю для цілеспрямованого впливу на формування історичної свідомості суспільства. За змістом цей вплив охоплює такі взаємопов'язані поняття, як історична пам'ять, історичні традиції, уроки минулого, історичний досвід тощо. Основу формування історичної свідомості становить цілепокладання, адже мета як закон визначає спосіб і характер відповідних операцій, спрямованих на творення такої свідомості, зумовлює вибір необхідних для цього засобів. Конструктивне застосування цієї зброї спрямоване на формування історичної свідомості народу, що є запорукою його самоідентифікації на фоні історичної спадкоємності і розвитку національної ідеології. Результатом же деструктивного застосування цієї зброї, або так званих “історичних” війн, є інформаційна моральна ліквідація всіх національних героїв та видатних людей,

знищення історичної пам'яті, історичних традицій народу і зведення його до категорії неісторичних. Це дає змогу глобальним гравцям на міжнародній арені використовувати такий народ як розмінну монету в геополітичних “ігрищах” або ж як “будівельний матеріал” реалізації власних геоісторичних проектів.

Фактологічна зброя – це інформація прикладного характеру: релігія, ідеологія, політичні міфи, виборчі технології і технології маніпуляції свідомістю засобами масової інформації. Конструктивне застосування цієї зброї спрямоване на консолідацію нації, деструктивне – на розкол останньої та підірив історичних основ духовної цілісності народу, його дезорієнтацію та дезорганізацію. В обох випадках передбачається можливість використання як просторової, так і часової парадигми формування ідеополя нації. Зауважимо, що віра як основа будь-якої релігії утворює найбільш сильне ідеополе порівняно з іншими ідеологіями. Проте досить небезпечною є зміна ідеополя протягом трьох–чотирьох поколінь, оскільки з погляду масової психології це призводить до психомутацій, що характеризується масовою втратою віри, світоглядним хаосом та хаотичним рухом у соціальній сфері. Все це спричиняє проникнення у сферу суспільної свідомості вірусу тоталітарного сектантства найрізноманітнішого характеру.

Лінгвістична зброя являє собою засіб впливу за допомогою мови. Остання є водночас засобом як спілкування, так і контролю, оскільки мовленнєва форма дає змогу передавати інформацію та спростовувати її. Мовний чинник також впливає на зміну освітніх моделей. Якщо в аграрній та індустріальній цивілізації освіта виступала переважно транслятором знань, традицій культури, то в інформаційній цивілізації вона стає своєрідним посередником (медіатором) в набутті знань, тобто мова є засобом не лише передачі готових знань, а й навчання здобувати, знаходити та застосовувати їх.

Інформаційно-психологічна зброя застосовується з метою руйнування тонких структур суспільства (мораль, традиції) та формування інформаційного колоніалізму активною стороною і може бути застосована загалом самостійно або у складі так званої організаційної зброї (оргзброя), яка є зброєю другого пріоритету.

Таким чином, інформаційно-психологічний вплив передбачає маніпуляції, що зводяться до виправданих і не виправданих підмін знаків і значень та імідажевої маніпулятивної гри смисловими полями. Досить часто така небезпечна гра безпосередньо стосується смислових мотивацій людини, що згодом уже позначається на суспільно-предметних сферах реальності.

Прикладом зазначеного може слугувати проведення спеціальних інформаційних операцій для штучного підвищення рівня ентропії регіону з метою створення умов так званої “керованої нестабільності”. Механізм проникнення ірраціональних утворень і претензій з буденної свідомості в структуру геополітичних конфліктів розглянуто М.Шевченком у [9].

Виходячи з того, що на світовій арені відбувається геополітичне інформаційне протиборство, можна констатувати, що силові маневри держав, до сфери стратегічних інтересів яких входить Україна, спрямовані на нав'язування нашій державі своєї політичної волі і бачення майбутнього, встановлення і досягнення стратегічних горизонтів, які визначаються гео економічною конкуренцією. При цьому геополітична функція дестабілізації можливих війн полягатиме в ґрунтовному руйнуванні індустріальних структур на теренах України, які готуються до гео економічного освоєння. Основною ж метою проведення операцій з використанням як традиційних, так і нетрадиційних засобів протиборства буде дестабілізація політичної ситуації у

регіоні Східної Європи і в Україні зокрема та створення умов для досягнення певної мети, наприклад зміни курсу нашої держави. Необхідно досить чітко розуміти, що як основний потенційний дестабілізуючий фактор може використовуватись етно-територіальний люфт у геополітичній структурі східноєвропейського регіону. Це можуть бути території України, що являють собою потенційний пояс нестабільності (контактні зони): Закарпаття, Чернівецька область, Крим, Донбас.

Однак необхідно зауважити, що побудовані на ґрунті синергетичних підходів сценарії дестабілізації ситуації у східноєвропейському регіоні, і зокрема в Україні, потребують відповідної побудови захисту від неї.

Апріорі зрозуміло, що сили сторони-нападника, приміром одного з глобальних гравців на міжнародній арені, набагато більші. Це змушує звертатися до ідеї асиметричних дій.

Якщо ж масована інформаційна операція як перша фаза війни розвивається і досягла етапу дестабілізації життя в “контактних зонах” України, влада може обрати такі стратегії поведінки [9].

1. Стратегія “глухого військового захисту”. Суть цієї стратегії полягає в реагуванні на дії країни-нападниці та намагання виправдати власні дії перед світовою спільнотою. Одним із найважливіших етапів цієї стратегії є введення військ у проблемні регіони країни з наказом підтримувати порядок і не втручатися в масові заворушення. Наслідком подібних дій є досить швидка деморалізація армії, влади та її прибічників.

2. Стратегія “жорстких воєнних заходів”. Ця стратегія спрямована на переведення конфлікту з інформаційної площини у фізичну. Основними її засобами є збройне придушення виступів національних меншин у проблемних регіонах держави. Для реалізації цієї стратегії необхідна політична воля партії влади та визнання допустимості конфлікту із світовим товариством. Стратегія може привести до тактичної перемоги, але у стратегічному плані є програшною, оскільки призводить до великих фізичних, моральних, військових та економічних втрат.

3. Стратегія “гнучкого реагування на асиметричній основі”. На наш погляд ця стратегія є найефективнішою, але найскладнішою для впровадження, потребує значних коштів та висококваліфікованих кадрів з проблем геополітики, етнополітики, геоekonomіки, оборони, інформаційної боротьби. А головне, необхідна усталена стратегія.

Суть цієї стратегії – зіграти на випередження. Кожна дія держави-нападниці повинна знаходити адекватну відповідь. При цьому виграшним для української влади є вирішення етнотериторіальних проблем мирним шляхом. Практично єдиною можливим виходом з такої кризової ситуації є застосування геоekonomічних моделей зв'язування потенційного противника системою реалізації економічних проектів і формування на цій основі інтернаціонально-відтворюючих ядер. У такий спосіб проблемний регіон стає вузлом реалізації не воєнно-політичних, а геоekonomічних інтересів не лише різних держав, а й поєднання між собою наддержавних транснаціональних світових структур. Адже втрата (завоювання) цього об'єкта (регіону) зумовить неминучу реакцію всіх учасників проекту через загрозу руйнування системи міжнародних виробничо-коопераційних зв'язків і транспортно-комунікаційних мереж, що неминуче призведе до соціального напруження, в тому числі і в державах-агресорах. Варто зауважити, що зазначені заходи також потребують адекватного інформаційного супроводження.

Саме в такий спосіб конфлікти, що розгортаються в геополітичному та геостратегічному просторах, розв'язуються гео економічним шляхом.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Ураховуючи викладене вище можна зробити такі висновки.

1. Домінування інформаційної складової в структурі сучасної цивілізації спричинило переміщення конфліктної логіки з мілітарної в інформаційну сферу та сферу бізнесу і комерції, що надало якісно нових характеристик геостратегічному протиборству між провідними державами світу за досягнення переваги у світовому інформаційному просторі.

2. Геополітичне інформаційне протиборство визначається гео економічною конкуренцією і включає два види інформаційної боротьби: інформаційно-технічну та інформаційно-психологічну, що ведеться на стратегічному, оперативному і тактичному рівнях. У процесі геополітичного інформаційного протиборства з метою захисту або руйнування матриць свідомості політичної еліти та населення країни використовують інформаційно-психологічну зброю, до складу якої входить: концептуально-методологічна, хронологічна (історична), фактологічна, лінгвістична зброя.

3. У сучасних умовах дедалі більше поширюється застосування неусвідомлених інформаційно-психологічних впливів на людину та суспільство, і “провокаційних” спеціальних інформаційних операцій проти держави, що дає змогу активній стороні спрямовувати проти неї деструктивні дії, формально залишаючись осторонь подій. Відповідно пошуки адекватних відповідей на питання про ступінь впливу інформації на людину і суспільство передбачають знання і глибоке розуміння основних тенденцій розвитку інформаційного суспільства, механізму та архетипів інформаційної війни й механізмів забезпечення національної безпеки. Останні роки продемонстрували чітку залежність процесів стабілізації/дестабілізації сучасних держав від якості функціонування їх інформаційних інфраструктур. Відповідно в контексті існування проблеми “внутрішнього чинника” України система забезпечення національної безпеки має зводиться до поняття “м’яка сила”.

4. Захист національного інформаційного простору України від спеціальних інформаційних операцій у сучасних умовах неможливо забезпечити, спираючись на парадигму паритету через принципову недосяжність останнього. Це змушує звертатися до асиметричних видів інформаційного впливу, тобто ефективною у довготривалому плані стратегією захисту від інформаційно-психологічних операцій може бути лише “стратегія гнучкого реагування на асиметричній основі”. Проте її впровадження вимагає передусім наявності висококваліфікованих кадрів та значних фінансових і матеріальних ресурсів.

Подальшими напрямками досліджень у цій сфері може бути розробка стратегії “гнучкого реагування”.

Список використаних джерел

1. *Абрамов В. І.* Духовність суспільства: методологія системного вивчення : монографія / В. І. Абрамов. – К. : КНЕУ, 2004. – 236 с.
2. *Литвиненко О. В.* Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії : монографія / О. В. Литвиненко. – К. : ВКФ “Сатсанга”, 2000. – 222 с.
3. *Мандрагеля В.* Причини та характер воєн (збройних конфліктів): філософсько-соціологічний аналіз / В. Мандрагеля. – К. : Вид-во УВЕ, 2003. – 570 с.
4. *Ситник Г. П.* Державне управління національною безпекою України : монографія / Г. П. Ситник. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – 408 с.

5. *Смолянук В.* Військова могутність України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку (політологічний аналіз досвіду 1990-х років) : монографія / В. Смолянук. – К. ; Ірпінь : ВТОР “Перун”, 2000. – 448 с.
6. *Шевченко М. М.* Еволюція війни в контексті цивілізаційних трансформацій другої половини ХХ – початку ХХІ століть / М. М. Шевченко // Філософія і концептуальні засади наукового вивчення війни : монографія / кол. авт. – К. : НАОУ, 2007. – С. 126–139.
7. *Шевченко М. М.* Методологічні засади аналізу міждержавного протиборства / М. М. Шевченко // Нова парадигма / гол. ред. В. П. Бех. – К. : Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2007. – Вип. 68. – С. 125–133.
8. *Шевченко М. М.* Парадигми міжнародних відносин / М. М. Шевченко // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 1: Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. – С. 430–431.
9. *Шевченко М. М.* Можливості подолання дестабілізуючого впливу геополітичного фактора: Україна і балканський досвід / М. М. Шевченко // Морська держава. – 2004. – № 3. – С. 21–25.
10. *Каныгин Ю. М.* Основы когнитивного обществознания (информационная теория социальных систем) / Ю. М. Каныгин. – К. : Укр. акад. информатики, 1993. – 236 с.
11. *Панарин И. Н.* Технология информационной войны / И. Н. Панарин. – М. : “КСП+”, 2003. – 320 с.
12. *Леонов О. В.* Кібертероризм як проблема інформаційного суспільства / О. В. Леонов // Уроки 11 вересня: проблеми глобальної, регіональної та національної безпеки : матеріали круглого столу (Київ, 23 квіт. 2002 р.) / Нац. Ін-т пробл. міжнар. безпеки ; Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – К. : НППМБ, 2002. – С. 67–70.